

ПРОБЛЕМА ЦІННІСНОГО ПІЗНАННЯ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВИХОВАННІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

Попадич О.О.,

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Росул В.В.,

*канд. пед. наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті розглянуто проблему ціннісного пізнання у навчальній діяльності та вихованні майбутніх спеціалістів; визначено поняття про цінності та ціннісне пізнання у педагогіці; проаналізовано вплив принципів педагогіки на формування аксіосфери студента; досліджено ціннісне пізнання у навчальній та виховній діяльності вищого навчального закладу та охарактеризовано поняття: цінність, пізнання, ціннісні орієнтації, аксіосфера студента, цінність освіти, навчальна діяльність, виховання майбутніх спеціалістів, вищий навчальний заклад та принципи педагогіки у взаємозв'язку.

Ключові слова: цінність, пізнання, ціннісні орієнтації, аксіосфера студента, цінність освіти, принципи педагогіки, навчальна діяльність, виховання майбутніх спеціалістів, вищий навчальний заклад.

В статье рассмотрена проблема ценностного познания в учебной деятельности и воспитании будущих специалистов; определено понятие о ценности и ценностного познания в педагогике; проанализировано влияние принципов педагогики на формирование аксиосферы студента; исследовано ценностное познание в учебной и воспитательной деятельности вуза и охарактеризованы понятия: ценность, познание, ценностные ориентации, аксиосфера студента, ценность образования, учебная деятельность, воспитание будущих специалистов, высшее учебное заведение и принципы педагогики во взаимосвязи.

Ключевые слова: ценность, познания, ценностные ориентации, аксиосфера студента, ценность образования, принципы педагогики, учебная деятельность, воспитание будущих специалистов, высшее учебное заведение.

Popadych O.O., Rosul V.V. PROBLEM OF VALUE COGNITION IN EDUCATIONAL ACTIVITIES AND TRAINING FUTURE SPECIALISTS

The problem of the valued cognition in educational activity and future specialists' education is considered in the article; the concept about values and valued cognition in pedagogics is determined; the influence of pedagogical principles on forming student's axiosphere is analysed; the valued cognition in educational and educate high school activity is investigated and the such concepts as value, cognition, valued orientations, student's axiosphere, educational value, educational activity, future specialists' education, high school and pedagogical principles in intercommunication are described.

Key words: value, cognition, valued orientations, student's axiosphere, educational value, pedagogical principles, educational activity, future specialists' education, high school.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Споживацький спосіб життя суспільства, наявність соціальних контрастів, занепад моралі, які спостерігаються сьогодні в Україні, призводять до девальвації багатьох загальнолюдських цінностей, росту злочинності, морального нігілізму та глибокого песимізму у суспільстві. Саме тому основою сучасного навчально-виховного процесу має бути особистість як найвища цінність, а зміст освіти необхідно спрямовувати на розвиток ціннісного світоглядного ставлення студента до соціального і природного навколишнього світу і до самого себе. Виховання на основі цінностей – це провідний шлях формування особистості, її духовного світу. Але в сучасних умовах постає питання не лише про ціннісне виховання, а й про ціннісне навчання, тобто навчання, що має своїм кінцевим результатом не знання, а форму-

вання аксіологічного світогляду, що оперує ціннісними категоріями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми і на які спираються автори. Сьогодні в Україні реалізується широкоформатна освітня реформа. Міністерство освіти і науки України активно впроваджує Національну доктрину розвитку освіти у XXI столітті. Нові перспективи розвитку вищої освіти закладено в положеннях Указу Президента України від 17 лютого 2005 року «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України», наказах Міністерства освіти і науки України від 23 січня 2004 року «Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки», «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу» та інших нормативних документах. З

огляду на це перед вищими навчальними закладами визначено стратегічні й тактичні завдання. Перше і головне – це модернізація змісту педагогічної освіти. Навчальний та виховний процес у вищих навчальних закладах повинен перебудовуватися таким чином, щоб навчити студента системі загальнолюдських та національних цінностей, що може свідчити про рівень знань і певні уміння користування ними в різних життєвих ситуаціях.

Аспекти проблеми дослідження розглядалися у працях багатьох дослідників, зокрема: вивченню проблеми цінностей присвячені праці Е. Шпрангера, В. Франкла, Е. Фромма, А. Маслоу, К. Роджерса, М. Вебера, Д. Леонт'єва, Б. Додонова, Є. Фонталової, В. Скребця та ін., процес формування цінностей у молоді відображено у працях М. Афанасьєва, І. Беха, Б. Додонова, І. Лебідя, А. Малихіна, Н. Сінкевича, В. Сухомлинського, Н. Духаніна тощо.

Але доводиться констатувати відсутність узагальнювальних досліджень цих проблем.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. На нашу думку, саме освіта має стати чинником розвитку свідомості, що передбачає усвідомлення нею, перш за все, моральних, духовних, естетичних цінностей, які становлять суть існування людини. Постановка проблеми та загальнолюдських цінностей виникає як відповідь на виклик часу. Тому ця проблема потребує комплексного наукового дослідження, оскільки аналіз сучасної наукової літератури засвідчує, що у ній відсутнє узагальнене висвітлення проблеми ціннісного пізнання у навчальній діяльності та вихованні майбутніх спеціалістів.

Ми пропонуємо розглянути проблему ціннісного пізнання у навчальній діяльності та вихованні майбутніх спеціалістів у таких напрямках:

- визначити поняття про цінності та ціннісне пізнання у педагогіці;
- проаналізувати вплив принципів педагогіки на формування аксіосфери студента;
- розглянути основні цінності, які повинен пізнати студент у навчальній та виховній діяльності вищого навчального закладу.

Метою статті є аналіз проблеми ціннісного пізнання у навчальній діяльності, вихованні майбутніх спеціалістів у сучасній освіті. Новизна дослідження полягає в тому, що при визначенні аксіосфери студента вперше проаналізовано ціннісне пізнання у навчальній діяльності і вихованні майбутніх спеціалістів та охарактеризовано поняття цінність, пізнання, ціннісні орієнтації, аксіосфера студента, цінність освіти, навчальна діяльність, виховання майбутніх спеціалістів, вищий навчальний заклад та принципи педагогіки у взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як відомо, цінність – це будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, заради якого вона живе. Цінності –

це також соціально схвалювані уявлення більшості людей про те, що таке добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба тощо [1]. Сучасні цінності – це проблема формування світогляду, що виступає інтегративною основою діяльності як окремого індивіда, так і будь-якої малої чи великої соціальної групи, колективу, нації, всього людства. Вища освіта є найважливішим соціальним інститутом, що функціонує з метою задоволення суспільних потреб і тому жваво реагуючим як на всі суспільні зміни і процеси, так і на проблему формування цінностей особистості. У сучасній педагогічній науці досліджується проблема формування цінностей студента, але, як правило, тільки у певній сфері освітнього процесу. Це приводить до того, що зміст національної системи вищої освіти природно прагне до ціннісного пізнання студентства. Пізнання – це сукупність процесів, процедур і методів набуття знань про явища і закономірності об'єктивного світу, вища форма відображення об'єктивної дійсності, процес вироблення дійсних знань. У психології та педагогіці вихідним і базовим є поняття «ціннісне пізнання», що являє собою особливого роду зв'язок (взаємодію) суб'єкта та об'єкта, в рамках якого відбувається виявлення, переживання й осмислення соціокультурного значення об'єкта (предмет, явище, процес і т. д.) для буття суб'єкта [1].

Оскільки процес формування ціннісних орієнтацій є невід'ємною складовою розвитку особистості студента, її відносин, спрямованості й мотиваційно-потребнісної сфери, то в сучасних умовах необхідно перебудовувати особистісну систему цінностей. Система цінностей і якостей особистості розвивається й проявляється через її власне ставлення до держави і суспільства, до себе, людей, природи, праці, мистецтва. Такий комплексний підхід має реалізовуватися у змісті навчання і виховання [8, с. 22]. Правильна організація життя студентів у навчальних закладах, залучення їх до соціальних зв'язків впливає на їхній розвиток, формування поведінки та внутрішнього світу.

Аналізуючи ціннісні орієнтації, Е. Фромм виділяє такі види: неплідний тип, спрямований на реалізацію принципу мати/володіти: людина націлена на сприйняття, а не на продукування власних ідей, на бажання знайти того, хто забезпечить інформацією, опрацює її, навчить її використовувати в різних видах діяльності; плідний тип, спрямований на розвиток самоповаги, самореалізацію, сприйняття себе як незалежної істоти, пошук себе, відчуття творцем свого життя [4, с. 361]. І. Лебідь вважає, що цінність освіти необхідно розглядати з трьох позицій: як цінність державну; цінність суспільну та цінність особистісну. Останнім часом пріоритет віддається особистісній цінності освіти, індивідуально мотивованому, упередженому ставленню людини до її рівня та якості [5, с. 19]. На думку О. Савченко, «сучасний стан педагогічної теорії і реальна практика вимагає наукового обґрунтування двох систем цінностей: тої, на яку має

орієнтуватися освіта зараз і на перспективу; і тої, яка повинна створюватися, формуватися в самому освітньому процесі» [7, с. 103]. Нагальна потреба орієнтуватися в світі цінностей, що змінюється, породила незгасаючий інтерес до аксіологічної проблематики. Більшість дослідників приділяють увагу функціонуванню цінностей і набагато менше проблемі їх виникнення і розвитку. Освіченість не є засобом формування людини загалом, вона створює людину в конкретному суспільстві, відповідно до його потреб, таку, яка усвідомлює цілі його розвитку та слугує їх реалізації. Таким чином цінність освіти полягає в тому, що вона, з одного боку, готує людину до життя у суспільстві, а з іншого – формує у людини здатність приймати незалежні, автентичні рішення з метою позитивної зміни себе та суспільства, в якому живе [6, с. 18].

Світ цінностей (матеріальних і духовних) утворює аксіосферу – це зміст культури, яка (культура), в свою чергу, є способом існування самої людини. На нашу думку, аксіосфера студента являє собою величезне різноманіття цінностей – етичних та естетичних, політичних, правових, релігійних та інших, які формуються на відповідному соціальному і духовному ґрунті. Нами було відзначено, що світ цінностей (аксіосфера) студента досить різноманітний, адже мова йде про цінності не тільки індивіда, а й соціальних груп, суспільства в цілому, конкретних історичних епох і народів. У зв'язку зі складністю аксіосфери і в інтересах вичерпного її пізнання слід вдатися до класифікації цінностей студента. Перша група (виділення за суб'єктом-носієм) – це цінності індивідуальні (особистісні), групові та загальнолюдські. Особливою строкатістю серед них відрізняються індивідуальні цінності, адже кожен студент – це цілий і неповторний світ («мікрокосмос»), особливий досвід і своя доля, власні пристрасті і прагнення. Друга група цінностей (виділення їх із соціального змісту) включає ті, які виявляються у ході діяльності студента в конкретних сферах суспільного життя. Це цінності економічні (гроші, ринок), соціальні (дружба, милосердя), політичні (діалог, ненасильство), духовні (знання, образи), правові (закон, правопорядок). Третя група (виділення цінностей за способом їх існування) – цінності матеріальні («предметно втілені») і духовні («ідеальні», або «постматеріальні»). Четверта група (виділення за тривалістю існування) вбирає в себе цінності минулі, обумовлені конкретним історичним часом, і неминущі, що мають значення в усі часи. Відомо, що часи і люди міняються, але «вічні» цінності не вмирають. П'ята група (виділення за своїм значенням) включає в себе так звані утилітарні («інструментальні») і фундаментальні («вищі») цінності, що існують у суспільстві. Запропонована нами класифікація носить, зрозуміло, приблизний характер і не претендує на завершеність. Її призначення полягає в тому, щоб показати єдність і різноманіття аксіосфери, багатство форм існування цінностей студента [3, с. 38].

На нашу думку, деякі принципи педагогіки, які визначають зміст, організаційні форми й методи навчальної роботи вищої школи згідно із загальними цілями виховання і закономірностями процесу навчання, допомагають у формуванні аксіосфери студента. Вони у деякій мірі вирішують проблему формування цінностей майбутнього спеціаліста, а саме: принцип науковості навчання, його зв'язку з практикою; доступність навчання і поєднання абстрактності мислення з наочністю викладання; демократизм і гуманізм навчального процесу, його орієнтація на загальнолюдські та національні духовні цінності; індивідуалізація навчання, поєднання індивідуального пошуку знань студентів з роботою в колективі, єдність їхньої навчальної й дослідної роботи; професійне спрямування навчально-виховного процесу та орієнтація студентів на самостійну, свідому, творчу діяльність; наступність й безперервність у навчанні; емоційність викладання; незалежність навчального процесу від втручання будь-яких політичних партій, інших громадських, а також релігійних організацій. Принцип науковості навчання та його зв'язок з практикою пов'язаний із закономірним зв'язком між змістом науки і навчальним процесом. Відповідно до цього принципу студенти у процесі навчання повинні опанувати основи науки, тобто об'єктивні факти, поняття, закони та способи їх дослідження. Принцип демократизму та гуманізму свідчить про необхідність зосередження уваги у навчальному процесі на спільних загальнолюдських та національних духовних цінностях. Індивідуалізація процесу навчання – організація навчально-виховного процесу, коли вибір способів, прийомів, темпу навчання залежить від індивідуальних відмінностей студентів, рівня розвитку їхніх здібностей до навчання. Індивідуалізація процесу навчання, ґрунтуючись на глибокому знанні викладачем індивідуальних особливостей, духовного світу кожного студента, сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей, зважає на їхні нахили та інтереси, різне ставлення до навчання, окремих навчальних дисциплін. Принцип активності й самостійності студентів у навчанні ґрунтується на визначених наукою закономірних положеннях. Сутність людської освіченості становлять глибоко і самостійно осмислені знання, набуті шляхом інтенсивної розумової діяльності; свідоме засвоєння знань студентів залежить від певних умов і чинників: мотивів, навчання, рівня і характеру пізнавальної активності суб'єктів, організації навчально-виховного процесу, методів, форм, засобів навчання тощо. Багато залежить від майстерності викладача. Цей комплекс формують гуманістична спрямованість діяльності викладача, його професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка. Найголовнішою характеристикою майстерності є гуманістична спрямованість, основою якої є такі інтереси, ідеали, ціннісні орієнтації викладача, які спрямовані на мету педагогічної діяльності – допомогу студентові в його розвитку [2, с. 127].

Розглянемо основні цінності, які, на нашу думку, повинен пізнати студент, навчаючись у вищому навчальному закладі. Українське суспільство сьогодні потребує нових знань, стереотипів мислення на засадах національної історико-культурної спадщини. Національна ідея найістотніша, коли закладена у мрії мати свою самостійну державу та її щасливе процвітання, демократичне суспільство з національною культурою, освітою, системою навчання і виховання. Ця обставина актуалізує проблему формування національних цінностей. Національні цінності базуються на світових цінностях і підпорядковані меті приєднання до загальнолюдської культури, оскільки нормальна національна самосвідомість вільно сприймає всі культурно-духовні цінності людства. Саме у такий спосіб поєднується загальнолюдське і національне. Сьогодні кожному зрозуміло, що взаємодія національного і загальнолюдського становить основу традицій формування духовного світу підростаючих поколінь народу, незалежно від його національної належності. Найбільш рельєфно ці процеси проявляються на певних етапах історичного розвитку різних народів, їх взаємодії з на-родами-сусідами. Щоб глибше зрозуміти національно-психологічні особливості культурного середовища, в якому треба будувати свою діяльність, майбутньому спеціалісту необхідно глибоко й уважно вивчати літературні, історичні, політико-громадські та інші джерела формування та розвитку народу, його контакти з народами-сусідами. Такий підхід дасть змогу запобігти помилкам, пов'язаним з особливостями соціальної психіки і характером людей, їх ставленням до морально-етичних та соціально-правових норм суспільного життя. Поверхове знання традицій і звичаїв народів може призвести до конфліктів не тільки побутового характеру, а й міжнаціонального. Нерозуміння етики та культури одного народу іншими і, навпаки, несподіваний збій у трактуванні моральних ідеалів між народами, навіть якщо вони не мають спільних кордонів і безпосередніх контактів, також можуть спричинити непорозуміння. Виховання у молоді почуття патріотизму, відданості справі зміцнення державності, активної громадянської позиції нині визнані проблемами загальнодержавного значення. Головною тенденцією у змісті патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до свого народу, Батьківщини, держави, нації. Важливе значення у розвитку особистості майбутнього фахівця мають сімейні цінності. Серед сучасних провідних сімейних цінностей вчені визначають подружню вірність, піклування про дітей та батьків, демократизм стосунків, повагу до прав дитини і старших, гостинність тощо. Саме вони мають пронизувати зміст навчання і виховання студентської молоді. Провідною цінністю у змісті навчання і виховання майбутніх фахівців має визнаватися цінність особистості. Вона дійсно є найвищою цінністю серед інших цінностей цивілізації, має певну будову,

атрибути, функції, генезу і спосіб функціонування, є джерелом і творцем інших, периферійних щодо неї духовних і матеріальних цінностей, а через їх продукування – і суб'єктом творення самої себе як центральної. Саме вищий навчальний заклад здатен створити передумови виникнення у студентів такого культурного потенціалу, який може забезпечити становлення чіткої громадянської позиції і творчої професійної діяльності після закінчення вищого навчального закладу, визначення принципів соціальної поведінки і правильної соціальної орієнтації, прагнення до моральної зрілості; сприятиме утвердженню людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкриттю її здібностей та задоволенню її різноманітних освітніх потреб, забезпеченню пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонійних стосунків людини і довкілля, суспільства і природи.

Отже система цінностей майбутнього фахівця має формуватися у навчально-виховному процесі комплексно, через наскрізні цивілізаційні цінності, які є невід'ємною складовою становлення цілісної особистості. Серед них виділяємо загальнолюдські, національні, громадянські, сімейні, особистісні, валеологічно-екологічні цінності.

Висновки. Таким чином, тільки гармонійний розвиток особистості справді забезпечує її підготовку до життя і праці, є запорукою свідомого і творчого виконання нею професійних і суспільних функцій, формує потребу в самоосвіті, в постійному підвищенні свого наукового і професійного рівнів. Отже, ціннісно-орієнтоване навчання покликане задовольняти потребу суспільства в людях ініціативних, творчих, здатних самостійно мислити, не залишаючи поза увагою роль людини у створенні не лише матеріальних, але й духовних цінностей, не забуваючи про формування гармонійної, а не лише конкурентоспроможної особистості. Слід зауважити, що формування цінностей у вигляді системних надбань студента є результатом сукупного досвіду всієї його життєдіяльності. Воно не обмежується і не закінчується терміном перебування у вищому навчальному закладі, але значною мірою залежить від вузівського виховання і триває потім усе життя. Отже навчання у вузі базується на формуванні ціннісного ставлення студентів до навчання, де виховний процес розглядають в аксіологічній площині як творення цінностей.

Перспективи подальших досліджень. Сьогодні триває пошук продуктивних педагогічних ідей, які можуть бути покладені в основу навчального процесу. Становлення особистості як соціально-педагогічний процес є метою закріплення і формування загальнолюдських цінностей, що впливають на результати діяльності фахівця. З огляду на те, що вища освіта виконує соціальне замовлення суспільства, перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні ролі викладача як провідника і організатора формування загальнолюдських цінностей студента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://uk.wikipedia.org/wiki>> – Загол. з екрану. – Мова укр.
2. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Д.Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С.124-129.
3. Кривко Т.А. Гуманистические ценности в современном образовании /Г.А. Кривко // Ціннісні орієнтації освіти у XXI столітті: орієнтири та напрями сучасної освіти: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції 2-5 жовтня 2005 р., мЛуганськ. – 4.3. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – С.31-41.
4. Левченко Т.І. Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах: монографія /Т.І.Левченко. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 512 с.
5. Лебідь І.С. Національні цінності у виховному процесі загальноосвітньої школи / І.С.Лебідь // Рідна школа. – 2001. – № 11. – С. 15-26.
6. Рибалка В.В. Аксиологічні основи психологічної культури особистості: навч.-метод. посіб. /В.В.Рибалка. – К : АПН України, ін-т пед. освіти і освіти дорослих; ін-т обдарованої дитини; АПН і МОН України, Укр.наук-метод. центр практ. психології і соц. роботи.– Чернівці: Технодрук, 2009. – С .11-21.
7. Савченко О.Я.Ціліі цінності реформування сучасної школи/О.Я.Савченко // Філософія освіти в сучасній Україні. Філософія всеукраїнської освіти та стан її розробки в Україні: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. – К., 1997. – С. 98-110.
8. Сінкевич Н.І. Особливості формування ціннісних орієнтацій у дівчат-підлітків / Н.І. Сінкевич // Рідна школа. – 2000. – №11. – С. 22-23.